

Nasistik goşunda ýemenli taýpa ýigidi: Salyh Aly

Category: Kitapcy,Taryhy şahslar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Nasistik goşunda ýemenli taýpa ýigidi: Salyh Aly NASISTIK GOŞUNDA ÝEMENLI TAÝPA ÝIGIDI

Osmanlydan galan «Ano Ýemendir!» diýip başlaýan meşhur halk aýdymny bilmeýän ýok bolsa gerek. Aýdym osmanly esgeriniň Ýemen we Arabystan çöllerinde heba edilşiniň agysyny aglaýar.

Hany şu, «Ýemen nire? Stambul, Konýa, Kars, Muş, Kaýseri, Siwas nire?» sowalyny akyllardan düşürmedik aýdym...

Bu gezek ýagdaý başgaça: ilki okanynda geň galypdym, gürrünsiz, sizem geň galarsyñyz: ýemenli tanymal taýpanyň ogly nasistik goşunda serkerdelik edipdir!

Iňlisleriň golastynda iňleýän arap ýurtlaryndaky arap milletçileri döwrüň super döwleti we basybalyjy imperiyasy Beýik Britaniýa garşıy mümkinqadar göreşmäge çalşypdyrlar. Mahal-mahal nemes faşistleri bilen, hatda italýan faşistleri bilen hyzmatdaşlyk etmegi-de oňlap, özleriçe şu tutarygy öne sürüpdirler:

«Baş duşmanymyz bolan iňlis basybalyjylaryna garşıy hemmelerden kömegem sorarys we hemmesi bilen ýaranlygam ederis».

Ilkinji bolup ýadyma düşenleriň arasında Müsüriň öñki döwlet ýolbaçcysy Enwer Sedat we onuň deň-duşlaryndan köp sanly müsürlü idealist iňlis basybalyjylaryna göz edip çagalarynyň adyna «Nasist» goýupdyr.

20-nji ýıllardan başlap iňlis basybalyjylaryna garşıy göreşen Palestinanyň dindar kethudası, Ierusalimiň müftisi Hajy Muhammet Emin el-Hüseýni çäresizlikden Türkiýäniň üsti bilen Germaniýa geçip Gitler bilen gepleşik geçiripdir we ondan ýarag kömegini we syýasy goldaw sorapdyr.

kitapcy.com

Suratda: Hajy Muhammet Emin el-Hüseyininiň Gitler bilen duşuşýan pursaty

Liwandaky osmanly tarapdary, dürzi şazadasy Şekib Arslan hem arap dünýäsiniň, aýratynam Yragyň, Siriýanyň, Liwanyň, Müsüriň iňlis we fransuz okkupasiýasy astynda iňlemegine çydap bilmän Mussolini bilen gepleşik geçirmäge girişipdi.

Şeýle-de: 40-njy ýyllarda iş başına gelip, Angliýanyň Yrakdaky ýeňasty manda režimine garşıy «Üçler» soýuzynyň (Germaniya-Italiya-Ýaponiýa) tarapyny tutýan syýasat ýöreden premýer-ministr we geýlany maşgalasynyň agzasy Reşid Ali el-Keýlani (Geýlany) ýaly şahslaram nasistler bilen gönüden-göni gatnaşykdady.

Üç gezek premýer-ministrlik eden, emma patyşalyk režimiň gowşaklygyndan peýdalanyl, döwlet agdarlyşygy arkaly häkimiýeti ele geçiren Keýlani kän wagt geçmäňkä iňlis goşunu tarapyndan derbi-dagyn edilipdir, soň olam nasistik häkimiýete arkalanyp, Berlinde «Yrak hökümétini» gurupdyr.

Şuny bilýärис: Orta Aziýa respublikalaryndanam sowet režimine garşıy oppozision toparlardan tarapdar toplap nasistik goşunyň hataryna goşmagy meýilleşdiren nemes harby-syýasy yqtyýarlylary belli bir derejede maksatlaryna ýetipdir, **Türkmenistandan gelen türkmen meýletinleri-de iki harby**

brigada alynypdyr: Waffen-SS (Ýaragly SS) bilen Allgemeine SS (Baş SS).

Suratda: «Türküstan legionynyň» türkmen esgerleri
Türki halklardan we muslimanlardan düzülen bu meýletinler «Waffen SS» brigadalarynda öz ýurtlarynyň adyndan «ýörite batalýonlar» gurupdyrlar. Meselem, *türkmen meýletinleriniň «Türküstan legiony» (Turkestanischen Legion)* ýa-da «SS Gündogar Türk Ýaragly Bileleşigi» (Osttürkischen-Waffenverband der SS), Idil-Ural legiony (Idel-Ural Legionь), Demirgazyk Kawkaz legiony (Nordkaukasischer Legion) ýaly.

Türkiýedäki Balkan çykyşly bir tarykatyň käbir müritleriniň SS batalýonlaryna goşulandygyny we bularyň Ýugoslawiýada, Albaniýada, Gresiýada nasistlere garşı goreşen sosialist partizanlara garşı ulylandygyny birnäçe çeşmede okapdym.
Geleliň, ýemenli taýpa ýigidi Salyh Aly bin Muhammet Fidameniň gyzykly başdan geçirmelerden doly hekaýatyyna:

kitapcy.com

Suratda: Salyh Aly bin Muhammet Fidame

Salyh Aly – 1909-1910-njy ýyllarda Juban etrabynyň El-Dali-u ilçesiniň Nauwa obasynda dünýä inipdir.

Onuň gyzykly başdan geçirilmeleri heniz kiçijik çaga wagty taryhy Aden şäherinde başlapdyr. Ol ýerdenem deñiziň üsti bilen Fransiyanyň Ortaýer deñzindäki port şäheri Marsele aýak basypdyr.

Şäherde ýaşamaga wagtlaýyn rugsatnama alandan soň hem okapdyr, hem işläpdir. Ýaňy bir durnukly durmuşa gadam basaýyn diýende-de Ikinji jahan urşy başlapdyr.

Özüce pursatdan peýdalanmak islän Salyh Aly «Goranyş güýçleri» manysyny berýän Wehrmacht nasistik goşun birikmesiniň (Nemes Ýaragly Güýçleriniň) hataryna goşulypdyr.

Salyh Alynyň nemesler bilen nädip aragatnaşy whole açandygyny, nemes jansyzlarynyň üsti bilen gatnaşyga giripmi ýa-da Fransiýany basyp alan nemes harby ygyýarlylaryna özi ýüz tutupmy... ony bilýän ýok.

Bir bilinýän zat şu: Salyh Alynyň söweşeň ukyby gowy bolandoň, oňa serkerde (podpolkownik) çinini berip, Sowet Russiyasyndaky fronta ugradylypdyr.

Birnäçe aýlyk gyzgyn jeňlerden soň rugsatly ýagdaýda Germaniýa dolanypdyr. Edermenligi üçin 1944-nji ýylda Birinji derejeli «Demir haç» (Eisernes Kreuz 1. Klasse) medalyна mynasyp bolupdyr.

Ýemenli taryhçy Talib El-Ahmedi nasist esgeri bolmagyny onuň okgunlylygyna, gözsüz batyrlygyna, taýpaparaz ruhuna, başdan geçirilmelere ilgezikligine, hasam beteri gowy durmuşda ýaşamaga bolan isleg-arzuwyna baglanyşdyryar.

Onuň pikiriçe: «Şol döwürde nemes goşiny «altyn asyryny» başdan geçiriyärmiş, dünýäniň çar künjüne owazasy dolanmyş. Diňe ariýa jynsyndan bolanlary däl, şol bir wagtyň özünde başgalary-da öz hatarlaryna alyp bilýärlermiş. Salyh Alynyň islegini kanagatlandyran nemes harby ygyýarlylary onuň berk we düzgün-teripli bolşuny halapdyrlar.»

Salyh Aly Germaniýanyň ýeňlişi bilen gutaran uruşdan soň tussag edilip, ABŞ-nyň Italiýadaky Altyny flotiliýasynyň garamagyndaky konslagere ugradylypdyr.

Ol Ýemeniň monarhiýa häkimiýetiniň baştutany ymam-patyşa Ýahýa Hamidüddiniň talaby esasynda azatlyga goýberilipdir.

Salyh Aly Italiýadan Müsüriň paýtagty Kaire gelipdir. Ol Kairde Ýemeniň patyşa maşgalasyndan we Hamidüddiniň neberesinden bolan bir zenan bilen tanyşyp durmuş gurupdyr.

Ol aýalynyň hem maslahaty bilen Ýemen patışalyggynyň tabynlygyndaky dogduk ýurduna (Demirgazyk Ýemene) dolanyp barypdyr.

Çuňňur harby tejribesi we birnäçe daşary ýurt dilini (fransuz, nemes, iňlis, italýan, türk dillerini) bilýändigi üçin ýemen hökümétine işe girmegi kyn düşmändir.

Ukyp-başarnyklary bilen ýurduna hyzmat etmegiň ýollaryny oýlanýan Salyh Aly keramatly ymam neberesinden bolan Ýemen

patyşalygynyň mirasdüser sazadasy Emir Muhammet el-Bedr Hamidüddin bilen gabatlaşypdyr.

Şazada ony kakasy Ahmet Ýahýa bilen tanyşdyrypdyr. Salyh Aly patyşa ýurdy üçin bähbit getirip biljek maksatnamalar baradaky düşunjelerini gürrüň beripdir.

Bularyň arasynda ýurduň infrastrukturasynyň düýbüniň tutulyp, ösdürilmegi-de bar eken.

Şeýdibem öñki nasist ofiseriniň durmuşynda täze sahypa başlanýar:

Patyşanyň buýrugy bilen işe başlan Salyh Aly oba munisipialete we oba hojalyk işlerine jogapkär ýolbaşçy wezipesine bellenýär hem-de Fransiýada, Germaniýada görüp galan infrastruktura maksatnamalaryny mümkünçilikleriniň çäginde amala aşyrmaga girişyär.

Ilkinji nobatda döwrebap terzde munisipialet binalaryny gurýar. Munisipialetleriň edara binalarynyň işlerini sazlap, habarnama ýazmaga ýörite işgär belleýär. Infrastruktura boýunça gurluşyk maksatnamalaryny alyp barýar.

Onuň ýolbaşçylygynda kenarýaka şäher El-Hedidedäki port bilen paýtagt Sananyň arasyndaky köne ýol täzelenip, şosse öwrülýär. Raýatlar üçin howa menzili gurulýar. Yzyndan El-Kuatia, El-Nadira, Juban we Rada sebitleri täze ýol ulgamlary bilen bir-birine birikdirilýär.

Munisipialetleriň çäginde arassagylyga uly üns berilýär, zir-zibil meselesi çözülýär, raýon bazarlary bilen mal bazarlary şu inisiatiwada tertipleşdirilýär.

Şol ýyllarda Ýemen zeýdilik mezhebine uýýan Ehli-Beýt şejereli «Keramatly ymam» tarapyndan dolandyrylyardy. Bu monarhiýa düzgüni onçakly berk we durnukly däldi. Ýurtda yzly-yzyna üç gozgalaň (agdarlyşyk) bolup geçipdi.

Birinji gozgalaň 1948-nji ýıldaky «ymam şejereli patyşalyk režimine» garşıy bolup geçdi. Başyny (Keramatly) ymam Abdylla bin Ahmet el-Weziriň çekýän topalaňyna «Konstitusion rewolýusiyá» diýildi.

«Musulman doganlar» («Ihwan») guramasynyň ýemenli käbir azat ofiserler bilen Yrak-Ýemen howpsuzlyk şertnamasyna laýyklykda ýurtdaky howpsuzlyk güýçlerine jogapkär yrakly Jemal Jemiliň

gatnaşan bu döwlet agdarlyşygy birbada oňuna hem boldy. Emma patyşalyk güýçleriniň garşılyklaýyn hüjümine döz gelip bilmän şowsuzlyga uçrady. Gozgalaňa öňbaşçylyk edenleriň barsy ölüm bilen jezalandyryldy.

1955-nji ýylda bolup geçen modernleşmäge garşıy döwlet agdarlyşygyna synanşyk hem öňbaşçylarynyň ölümü bilen soňlandy. Aralarynda Salyh Alynyňam bolan modernleşme tarapdary bolan maslahatçylaryň barsy tussag edildi.

Emma bu iki şowsuz döwlet agdarlyşygy 1962-nji ýylyň 26-njy sentýabryndaky uly döwlet agdarlyşygynyň ýoluny açdy. Marşal Abdylla El-Sellalyň öňbaşçylyk eden döwlet agdarlyşygy üstünlik gazandy we ol döwlet ýolbaşçylygyna saýlandy.

Müsüriň şol wagtky lideri Jemal Abdynasyr Ýemeniň respublika režimini işjeň goldady. Patyşalygyň tarapdary goşunlar bilen käbir taýpalaryň milisiýa otrýadlarynyň çozuşlaryna garşı Müsürden goşun bölümlerini ugratdy.

General-maýor čini bilen agdarlyşyga gatnaşan Salyh Aly täze hökümetde ministr wezipesine oturdymak islendi. Emma ol muny kabul etmän, munisipialettore we ýerli dolandyrys edaralaryna jogapkär işgärligine galanyny gowy gördü.

Müsür hökümetiniň Ýemeniň içerki işlerine we kabul edýän syýasy kararlaryna gereginden artyk goşulmagy onuň özünü gyra çekmegine getirdi we Juban etrabynda işlänini gowy gördü.

Täze döwlet ýolbaşçysy ony munisipialettore (şäher we oba sowetlerine) baş jogapkär işgär edip belledi.

Täze respiblika häkimiýeti taýpalaryň we urp-adatlaryň höküm sürýän çöllük ýerlerde birtopar harby operasiýalar geçirirsensoň, agzalan sebitlerdäki taýpalar bilen halaýyk amana geldi.

Taýpalaryň milisiýa otrýadlary harby birlikler bilen çaknyşdy. Ara giren Ýemeniň Prezidenti Abdylla el-Sellal bilen taýpanýň wekili Salyh Aly Fidame we beýleki taýpa kethudalary duşuşyk geçirip ylalaşyga geldiler. Ylalaşyk uzaga çekmedi. Informasiýa ministri Aly Ahmediniň janyна kast edişlige gatnaşmakda aýyplanyp Salyh Aly we birnäçe taýpa kethudasy tussag edildi.

Ýurduň merkezi raýonlaryndaky taýpalar we ýönekeý rayatlar bilen döwlet ýolbaşçylarynyň arasyndaky dartgynlylyk hem-de

yrsaraşmalar asudalygyň bozulmagyna getirdi.

Merkezi hökümet mülkdarlary we taýpa kethudalaryny öz içine alýan giň gerimli tutha-tutluk tolkunyny başlatdy. Bu ýagdaý häkimiyet bilen Salyh Alynyň arasyна mazaly tow düşürdi.

Demirgazyk Ýemendäki syýasy durnuksuzlyk we oňuşmazlyklar Salyh Alyny ýurduň günortasyna geçmäge mejbur etdi.

Şol wagt Aden şäherinde ştab guran iňlis kolonial dikmesine yüz tutup, syýasy gaçybatalga sorady.

Mundan soň Juban we Rada etraplaryndaky taýpa kethudalary şol döwrüň döwlet ýolbaşçysynyň we goranmak ministriniň ýanyна gidip, onuň öñki wezipesiniň gaýdyp berilmegini haýış etdiler. Haýışlar kabul edildi. Mundan soň Salyh Alyny «razy etmek» duşuşyklary başlady, emma ol tekliplerden yüz öwürdi.

Aslynda Salyh Aly Müsüriň harby we syýasy taýdan Ýemeniň işlerine goşulmagyna garşı çykýardı. Ol:

«Müsür ýurdumazyň içerki işlerine goşulmagyny bes etmelidir we goşunlaryny Ýemenden çykarmalydyr. Ýogsam bolmasa, Ýemen hakyky garaşsyzlygyna ýetip bilmez...» diýyärdi.

Hakykatda bu tutaryk agdarylan patşalyk režimiň tarapdary bolan içerki we daşarky karar merkezleriniň syýasy talabydy.

Patşalygyň tarapdarlary şol bir wagtyň özünde täze respublika režimine garşı ýaragly garşılyklaryny uzak raýonlarda dowam etdirýärdiler.

Ymam-patşşa Muhammet El-Bedr täze režime garşıdaş harby gullukçylary, raýatlary we garaşsyz adamlary ýanyна toplap başlapdy.

Salyh Aly bilen gatnaşyk açan ymam-patşşa Müsüriň ekspansiýasyna garşı bilelikde göreşmegi müwessa bildi. Saud hökümetiniň goldaýan patşalygynyň garamagyndaky harby gullukçylar we taýpa güýcleri birnäçe ýyllap içerki uruşa dowam etdiler.

Aden radiosyndan berilýän hepdelik gepleşikleriň çägindé gahrymançylykly temalar bilen propoganda işlerini alyp baran Salyh Aly kanunçyl adamlaryň, öñbaşçylaryň, ýer eýeleriniň we taýpa kethudalarynyň göwnüni awlamagy başarıp, olaryň göz guwanjyna öwrüldi.

1967-nji ýylда onuň durmuşynda ylalaşyp bilmejek terslikleri

bolup geçdi. Ilki ofiser hökmünde oppozisiýa goşulan uly ogly Faruk tussag edilip, Sanadaky türmä dykyldy. Ofiser ogul kakasyna garşy howp we şantaž guraly hökmünde ulanyldy: Eger ol respublika garşy alyp barýan işlerini togtatmadık ýagdaýynda ogluna ölüm howply gynamalaryň ediljekdigi duýduryldy.

Faruk Sana şäherinden Müsüriň paýtagty Kaire äkidildi. Onuň ikinji ogly Taryk (paraşýutçylar batalýonynyň serkerdesi) Nejran etrabynda öldürildi. Sahl atly üçünji ogly bolsa Türkiýede harby akademiyada okap ýorensoň, hiç zat bolmadı. Respublika režimine bolan duşmançyligyny perwaýszlyk bilen dowam etdiren Salyh Aly ýeterlik gorag çäreleriniň alynmagy üçin bolsa gerek, iňlis mandatlygynyň höküm sürýän günortasyndaky Dusaýne konfederasiýasynda (meşaýyhlygynda) 1967-nji ýylyň awgust aýynyň ortalarynda ýanyndakylar bilen birlikde duzaga düşürülip öldürildi.

Adendäki iňlis häkimiyeti tarapyndan eýe çykylan meýdi dabaraly çäre bilen jaýlandy. Taýpalar kowcum-kowcum bolup gelip, onuň jynazasyna gatnaşdylar.

Angliýanyň, Saud Arabystanynyň, Müsüriň, Ýemeniň, ABŞ-nyň radioýaýlymlary bu barada giňişleýin habarlary berdiler.

Gysgaça aýdanda, dogduk depesi Ýemenden işlemek üçin Fransiýa giren ýaş ýigit Salyh Alynyň nemes faşistleriniň pidaýysy bolup SSSR-e garşy uruşlara gatnaşyp, uruşdan soň bolsa patyşa maşgalasynyň giýewsi bolupdy.

Ymamlyga gol ýapýan patyşalygyň ýokary wezipelerinde işläp, respublikaçylara garşy patyşalyk režiminiň tarapynda durupdy we döwlet agdarlyşyklaryna gatnaşypdy.

Syýasy emigrant hökmünde yüz tutan Adendäki iňlis ygyýarlylarynyň goldawyny alyp, döwletiň azatlygy üçin göreşýän Ýemen häkimiyetine we onuň hemáyatçysy Müsure garşy söweşipdi.

Megerem, Müsüriň we Ýemeniň kontrrazwedkasy tarapyndan öldürilen Salyh Alynyň jynazasyna kolonial iňlis ygyýarlylary eýe çykypdy: ol mülkdarlaryň, renegatlaryň we taýpa düzgüni bilen patyşalygyň tarapdarlarynyň doga-dilegleri astynda ahyrete ugradylypdy.

Taýpa ýigidi we soňra onuň wekili bolan Salyh Alynyň başdan geçirirmeler bilen doly gussaly özür ýoly «Suw küýzesi suwda synar!» diýen nakyly tassyklaýan görnüşde tamamlanypdyr.

• **Çeşmeler:**

ويكيبيديا ، الموسوعة الحرة- صالح علي فدامة
اليمن الثورة والحرب حتى عام 1970 - ادغار اوبلانس - ترجمة
الدكتور عبد الخالق محمد - مكتبة مدبولي
صحيفة سبأ اليمنية

صحيفة المدينة المنورة السعودية - العدد 14 - 6 أغسطس 1967
Edgar Oblance, Yemen... Revolution and War until 1970,
translation / Abd al-Khalil Lashid, 2nd edition (Kahire:
Madbouly Library 1990), Arapçası -
اليمن والثورة والحرب - Shifting sands «The British in South Arabia » - David Ledger -
Peninsular Publishing 1983

«The Egyptian-Yemen War: Egyptian Perspectives on Guerrilla Warfare». Infantry Magazine (Jan–Feb, 2004).

Nazi ordusunda Orta Asyalı gönüllüler için bakınız;
Kaynak: <https://masivaturk.com/ii-dunya-savasinda-nazi-ordusunda-savasan-turkler>

Faik BULUT,
žurnalist.

29.11.2020 ý. Taryhy şahslar